

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

راهنما و طرح درس خوانش

کتاب "مهمان‌های ناخوانده"

ویژه معلمان و مربیان برای زنگ خوان‌یار

سازمان مدارس راه ایمان خوزستان

تابستان ۱۴۰۴

- نام کتاب: " مهمان‌های ناخوانده "
- نویسنده: فریده فرجام
- تصویرگر: جودی فرمانفرمایان
- انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- گروه سنی: بالاتر از ۴ سال

خلاصه داستان:

پیرزن در یک ده کوچک زندگی می‌کرد. خانه او و حیاطش خیلی کوچک بود. یک شب باران شدیدی شروع به باریدن کرد. پیرزن می‌خواست برود زیر لحاف گرم شود که در زدند. پشت در گنجشکی بود که می‌خواست از باران به خانه پیرزن پناه بیاورد. پیرزن او را راه داد و پارچه‌ای روی بال‌هایش کشید. بعد از گنجشک، مرغ و کلاغ و گربه و سگ و الاغ و گاو هم در زدند و مهمان پیرزن شدند. او همه را گوشه گوشه اتاق جا داد و خوابیدند. صبح که پیرزن بیدار شد دید الاغ و گربه صبحانه را چیده‌اند. بقیه هم دارند خانه را مرتب و تمیز می‌کنند.

پیرزن از شلوغی خانه‌اش خوشحال بود. او دوست نداشت با رفتن حیوانات تنها شود. اما گفت نمی‌توانم همه شما را با هم نگه‌دارم. آن‌ها هم یکی یکی شعر خواندند تا دل پیرزن را به‌دست آورند. او هم دلش نیامد هیچ‌کدام را از خانه‌اش بیرون کند. مهمان‌ها برای خودشان اتاق ساختند و کنار پیرزن زندگی کردند.

مقدمه:

این اثر ارزشمند مفاهیم مختلفی مانند صلح، دوستی، پذیرش تفاوت‌ها، مهمان‌نوازی، مدیریت بحران، پناه‌جویی، آشتی با محیط‌زیست و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز را به کودکان آموزش می‌دهد .

"مهمان‌های ناخوانده" بارها تجدید چاپ شده و به عنوان یکی از کتاب‌های برگزیده‌ی شورای کتاب کودک شناخته می‌شود. این اثر همچنین در فهرست میراث ناملموس با شماره ۱۳۹۴ در اردیبهشت ۱۳۹۶ ثبت شده است. این کتاب به زبان‌های مختلف، از جمله انگلیسی و کردی ترجمه شده است و تعداد زیادی انیمیشن با الهام از آن ساخته شده‌اند.

نخستین بار مهدی صبحی در دهه ۱۳۳۰ این قصه قدیمی فولکلور را که سینه‌به‌سینه برای کودکان گفته می‌شد، جمع‌آوری و چاپ کرد. فرجام که این قصه را در دهه ۱۳۲۰ و در دوران کودکی از دایه‌اش شنیده بود، با نگاهی پژوهشی آن را بازنویسی کرد. او یک سال پس از تأسیس کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، در ۱۳۴۵ به کار در این مجموعه دعوت می‌شود و پیشنهاد می‌کند که «مهمان‌های ناخوانده» را که شش سال قبل نوشته بود، در اختیار کانون

بگذارد. به این ترتیب مهمان‌های ناخوانده به عنوان نخستین کتاب کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان با تیراژ سی هزار نسخه فقط برای چاپ اول، منتشر می‌شود.

این قصه از قصه‌های عامیانه‌ی تکرارپذیر است یعنی در قصه، کنش‌های یکسان تکرار می‌شوند. در این داستان هر بار جانوری در خانه‌ی پیرزن را به صدا در می‌آورد و گفت و گویی یکسان بین او و پیرزن رخ می‌دهد. در پایان داستان هم گفت و گویی یکسان بین هر جانور با پیرزن برای متقاعد کردن او رخ می‌دهد.

زبان آهنگین و داشتن بخش‌های تکرار شونده به کودکان این توانایی را می‌دهد که در نقل داستان با قصه‌گو همراهی کنند، همچنین استفاده از آواها این قصه را برای کودکان پیش دبستانی لذت بخش و شنیدنی می‌کند. این ویژگی‌ها سبب شده است که این اثر برای اجرای نمایشی نیز بسیار مناسب باشد.

یکی از نکات مهم این داستان پرداختن به مهمان‌نوازی است. مهمان‌نوازی در فرهنگ فارسی به تلاش میزبان برای تأمین راحتی مهمان گفته می‌شود. مهمان‌نوازی از نظر لغوی به معنای ابراز لطف، تفقد و پذیرایی از مهمان است. در مهمان‌داری میزبان و مهمان نسبت به یکدیگر وظایفی دارند که باید آن‌ها را رعایت کنند. هرگاه مهمانی به منزل آید باید احترامش حفظ شود، آداب مهمان‌داری به جا آورده شود و پس از استقبال از مهمان و رو به رو شدن با وی به خوشرویی، برایش موجبات آسایش و آرامش فراهم گردد.

حضور حیوانات در داستان و پیوند آن‌ها با شخصیت انسانی، فرصت خوبی برای گفتگو درباره محیط زیست به وجود می‌آورد. آموزش مراقبت از محیط زیست از مسائل ساده مانند نریختن زباله در طبیعت و آسیب نزدن به درختان تا کارهایی مانند بازیافت زباله‌ها از مبدا را در بر می‌گیرد. همچنین مصرف بهینه منابع طبیعی مانند آب و گاز نکته بسیار مهمی است. برای آموزش مراقبت از محیط زیست باید به زیبایی‌های محل زندگی خود اشاره کرده و تاکید کنیم که مراقبت از این زیبایی‌ها وظیفه‌ی همه‌ی ماست. کودک باید محیط زیست را خانه خود بداند.

پیرزن این داستان نماد بسیاری از سالمندان است که زندگی خود را به تنهایی می‌گذرانند. افراد در دوران سالمندی بیشتر از همیشه به حضور دیگران را نیاز دارند. در دنیای امروز ممکن است به دلیل مشغله‌های فراوان، تعامل با سالمندان کمتر شود. اما کودکان می‌توانند نقش مهمی را در ایجاد ارتباط خوب و صمیمانه با سالمندان خانواده ایفا کنند.

وجود احساس امید و روحیه مثبت در پدربزرگ و مادربزرگ می‌تواند تمام خانواده را تحت تاثیر قرار دهد. برخی کودکان ممکن است از تعامل با پدربزرگ و مادربزرگ دوری کنند، که می‌تواند به دلیل بی‌حوصلگی، تمایل کودک برای وقت گذراندن با همسالان و شرایط خاصی مانند بیماری این افراد باشد. تکرار و مطالعه چنین داستان‌هایی می‌تواند علاقه به سالمندان را در کودک افزایش دهد.

یکی از موضوعات مهم در رشد عاطفی و هیجانی کودکان، آموزش محبت کردن است. این که کودک بتواند عاطفه مثبت خود را به دیگران ابراز کند بسیار بااهمیت است. انسان به طور غریزی زمینه مهربانی و همدلی را در خود دارد، خصوصاً در کودکان. مهربان بودن به بچه‌ها کمک می‌کند تا به افراد شادتر، سالم‌تر و محبوب‌تری تبدیل شوند، و ذهنشان از «من» فراتر برود و با مفهوم «ما» آشنا شود. از حدود سن سه تا پنج سالگی زمان خوبی است که درباره مهربانی با آن‌ها صحبت کنید .

برای شروع صحبت از این قاعده ساده شروع کنید «ما باید طوری با بقیه رفتار کنیم که دوست داریم با خودمان رفتار شود». لبخند و کلمات محبت آمیز، رعایت ادب، کمک به دیگران و درک دیگران می‌تواند از مصادیق ابراز محبت باشد. همچنین ابراز محبت کلامی به خانواده و قدردانی از آنان در رشد این مهارت کودکان بسیار اثرگذار است. برای خیلی از کودکان سخت است که با کلمات محبت خود را ابراز کنند، این مساله زمینه‌ساز سرکوب‌های هیجانی و بروز مشکلاتی در روابط آن‌ها خواهد شد. همچنین برخی فرهنگ‌ها که از طریق فضای مجازی نیز در حال گسترش است، به قلدرمآبی و بی‌اهمیتی به احساسات دیگران تاکید دارد. این مسائل که خلاف ارزش‌های انسانی است تأثیرات منفی روی کودکان می‌گذارد. اینجاست که داستان‌هایی چون مهمان‌های ناخوانده به خوبی می‌تواند محبت و همدلی را به کودکان نشان دهد و در آن‌ها نهادینه کند .

هدف از خواندن این کتاب:

به واسطه‌ی این داستان، کودکان با ادبیات عامیانه کشورشان آشنا می‌شوند. همچنین حس همزیستی و صلح و دوستی با حیوانات، و احترام به محیط زیست در آن‌ها شکل می‌گیرد.

با کتاب همراه شویم:

در شروع داستان، نشانه‌های تنهایی پیرزن را می‌بینیم. خانه کوچکی دارد، چراغ را روشن می‌کند و به امید دیدن آشنایی به کوچه می‌رود. تصویر این پیرزن ممکن است برای خیلی از ما آشنا باشد و دلمان بخواهد کاری کنیم که پیرزن از تنهایی درآید .

در اول داستان گفته می‌شود که پیرزن بچه‌ها را دوست دارد، پس وقتی در خانه او را زدند ابتدا ذهنمان به سمت بچه‌ها می‌رود. اما با دیدن گنجشک شگفت زده می‌شویم. گنجشک مثل بچه‌ای کوچک به خانه‌ی پیرزن پناه آورده است .

مرغ پاکوتاه مهمان ناخوانده بعدی است که خیلی بی حال است. انگار مرغ بیشتر زیر باران مانده، شاید هم حساس تر است. بعد از مرغ، آقا کلاغه می رسد و بدو بدو وارد اتاق می شود. گربه در می زند و وقتی وارد شد، گنجشک و کلاغ و مرغ می ترسند. اما گربه می گوید ما اینجا مهمونیم و با هم مهربونیم. این حرف گربه نکته جالبی از فرهنگ های متنوع مهمان نوازی در ایران است .

سپس سگ از راه می رسد و پیرزن از سر مهربانی و محبت ذاتی اش دور گردن او یک شال می اندازد. بعد از سگ الاغ می آید، در حالی که از خوشحالی سمش را روی زمین می کوبد، خوشحال از اینکه سرپناهی پیدا کرده است. بزرگترین و آخرین مهمان هم گاو است .

مهمان ها همگی کنار هم توی اتاق می خوابند. صبح که پیرزن بیدار می شود می بیند گربه دارد چای دم می کند و الاغ سماور را روشن کرده است. این تصویر شاید جالب ترین و فانتزی ترین تصویر کتاب است. سگ حیاط را جارو می کند، کلاغ از صحرا چوب می آورد و گاو پشت بام را بام غلتان می زند. پیرزن حالا از شلوغی خانه به وجد آمده و می رود تا نان تازه برای مهمان هایش بخرد، چون او بسیار مهمان نواز است .

وقتی الاغ قصد رفتن می کند، پیرزن بین دل و عقلش جدالی پیش می آید. او از طرفی نمی خواهد تنها باشد ولی اتاق کوچکش گنجایش این تعداد از حیوانات را ندارد. اما حیوانات به عقل او غلبه می کنند و او را راضی می کنند که در خانه با او زندگی کنند.

این داستان به زیبایی و سادگی تمام به همزیستی مسالمت آمیز اشاره می کند. می توان این طور برداشت کرد که این حیوانات با تنوعی که دارند و اختلافاتی که در نحوه زندگی شان وجود دارد، توانستند کنار هم به صلح برسند. پس چرا انسان ها نتوانند؟ کافی است وقتی انسان ها در یک محیط کنار هم زندگی می کنند یکدیگر را درک کرده و تلاش کنند شرایط را برای دیگری سخت نکنند. همدلی و احترام به حد و مرزها می تواند چنین خانه زیبایی را به وجود آورد، که همه کنار هم زندگی می کنند و وظیفه ای را نیز از زمین برمی دارند.

پیش از خواندن کتاب:

برای معرفی کتاب مهمان های ناخوانده، می توانید از روش های مختلفی استفاده کنید تا کنجکاوی بچه ها را برانگیزید و آنها را برای شنیدن داستان آماده کنید :

- تصویر روی جلد را به کودکان نشان دهید و بخواهید درباره داستان حدس هایی بزنند.
- نام داستان را بخوانید و پرسید مهمان ناخوانده یعنی چه؟
- از بچه ها پرسید در خانه چه وظایفی دارند؟
- از بچه ها پرسید وقتی مهمانی به خانه شان می آید آنها چه می کنند؟ آیا وظیفه ای دارند؟

- از آن‌ها بپرسید تا به حال کدام یک از حیوانات داستان را از نزدیک دیده‌اند؟
- از کودکان بپرسید تا به حال دیده‌اند گربه‌ای چای درست کند؟
- چند صفحه از تصاویر کتاب را به بچه‌ها نشان دهید و از آن‌ها بخواهید که درباره آنچه می‌بینند صحبت کنند.
- به رنگ‌ها، شکل‌ها و شخصیت‌های داستان اشاره کنید و از آن‌ها بپرسید که فکر می‌کنند این تصاویر چه چیزی را می‌خواهند بگویند؟
- از بچه‌ها بپرسید کدام فرد مسن در خانواده یا آشنایان آن‌ها هست که دوستش دارند؟
- آیا او تنها زندگی می‌کند؟
- آیا به خانه‌ی این فرد مسن می‌روند؟
- چه کارهایی برای او می‌کنند؟
- از بچه‌ها بپرسید اگر احیانا در خانه یا مزرعه حیواناتی دارند، آن حیوانات در طول روز چه کارهایی می‌کنند؟
- آیا تا به حال با دقت به رفتارها و کارهایی که آنها می‌کنند نگاه کرده‌اند؟
- از بچه‌ها بپرسید آیا به حیوانات در خانه‌ی آنها خوش می‌گذرد؟ یا در سختی هستند؟
- از بچه‌ها بخواهید خانه‌ی حیوانات‌شان را توصیف کنند. حیوانات آنها در چه جور خانه‌ای زندگی می‌کنند؟
- آیه بچه‌ها پیشنهادی دارند برای اینکه حیوانات آرامش و آسایش بیشتری داشته باشند؟

هنگام خواندن کتاب:

- از کلمات ساده و جمله‌های کوتاه استفاده کنید تا بچه‌ها به راحتی بتوانند مفاهیم داستان را درک کنند.
- پیش از خواندن متن هر صفحه کودکان به خوبی به صفحات نگاه کنند و بگویند چه چیزهایی می‌بینند.
- از کودکان بخواهید رنگ‌های هر صفحه را با جزئیات توصیف کنند.
- از بچه‌ها بپرسید می‌دانند غربیل یعنی چه؟ (غربال، الک، وسیله‌ای که برای الک کردن آرد یا مانند آن استفاده شود).
- وقتی اولین بار در خانه پیرزن به صدا درآمد بپرسید به نظر تان چه کسی پشت در است؟
- هر بار صدای در زدن می‌آید از بچه‌ها بخواهید حدس بزنند چه کسی پشت در است؟
- وقتی گربه وارد شد بپرسید: بچه‌ها به نظر تان گربه، جوجه را می‌خورد؟
- در صفحه ۱۶ پیش از خواندن متن از بچه‌ها بپرسید الاغ و گربه چه کار می‌کنند؟
- در صفحه ۱۷ بپرسید واقعا حیوانات از خانه پیرزن می‌روند؟
- وقتی حیوانات هر کدام وظیفه‌ای را بر عهده می‌گیرند از بچه‌ها بخواهید از روی تصویر بگویند که هر حیوان مشغول چه کاری است.

- از بچه‌ها بپرسید اگر بچه‌ها به جای پیرزن بودند چه می‌کردند؟ کدام حیوان را نگه می‌داشتند؟ آیا حاضر بودند همه را پیش خودشان نگه دارند؟

بعد از خواندن کتاب:

بعد از اینکه داستان زیبای مهمان‌های ناخوانده را برای کودکان خواندید و تعریف کردید، می‌توانید با انجام فعالیت‌های متنوع و جذاب، مفاهیم داستان را در ذهن آن‌ها ماندگارتر کنید و خلاقیت‌شان را شکوفا کنید .

- انیمیشن مهمان‌های ناخوانده را در کلاس ببینید.
- از بچه‌ها بپرسید اگر یک مهمان دیگر هم قرار بود به خانه پیرزن بیاید چه حیوانی بود؟
- اسم حیوانات را یکی یکی بیاورید و بپرسید پیرزن روی هر کدام‌شان چه چیزی کشید. (پارچه، گلیم و...)
- از بچه‌ها بپرسید چرا گربه با گنجشک و مرغ کاری نداشت؟
- از بچه‌ها بپرسید چرا جانوران دوست نداشتند از پیش پیرزن بروند؟
- از بچه‌ها بپرسید هر کدام از حیوانات داستان، معمولاً چه غذایی می‌خورند؟
- از بچه‌ها بپرسید هر کدام از حیوانات، صبح مشغول چه کاری بودند؟
- از بچه‌ها بپرسید کدام حیوان پیش از همه گفت باید برویم؟
- از بچه‌ها بپرسید به نظرشان اتاقی که حیوانات برای خودشان درست کردند چه شکلی است؟
- به نظر بچه‌ها پیرزن می‌تواند با حیوانات زندگی خوبی داشته باشد؟ (زندگی مسالمت آمیز)
- درباره یک یک حیوانات صحبت کنید. مرغ چه جور حیوانی است؟ کلاغ کجا زندگی می‌کند؟ الاغ چه کاری انجام می‌دهد؟
- از بچه‌ها بپرسید دوست دارند مهمان به خانه‌شان بیاید؟
- درباره آداب مهمانی دادن با بچه‌ها صحبت کنید. از آنها بخواهید آداب و رسوم مهمانی در منطقه‌ی خودشان را توصیف کنند .
- از بچه‌ها بخواهید از یک بزرگتر درباره آداب مهمانی دادن بپرسند و در کلاس ارائه دهند

بازی و تمرین:

- نقش‌های داستان را بین بچه‌ها تقسیم کنید و بخواهید نمایش آن را بازی کنند.
- از بچه‌ها بخواهید نقاشی خانه پیرزن را بکشند.
- شعرهای حیوانات را چندبار با بچه‌ها تکرار کنید.

- چند جعبه تهیه کنید و با برچسب و رنگ به بچه‌ها بدهید. بچه‌ها به کمک این جعبه‌ها برای حیوانات، اتاق درست کنند. کودکان می‌توانند عروسک حیوانات را هم بسازند و در اتاق بگذارند.
- تصویر جانوران داستان را روی کاغذ چاپ کنید. آن‌ها را دوربری کرده و روی سیخ چوبی بچسبانید. این عروسک را به بچه‌ها بدهید تا با آن نمایش اجرا کنند. می‌توانید سماور، بوته‌ها و باقی وسایل خانه پیرزن را هم چاپ کرده یا بخواهید بچه‌ها نقاشی کنند. یک مقوا روی دیوار نصب کرده و تصاویر خانه پیرزن را روی آن بچسبانید. میزی را با فاصله از دیوار قرار دهید تا بچه‌ها از زیر آن عروسک‌های خود را آورده و نقش خود را اجرا کنند.
- از بچه‌ها بخواهید یک نقاشی از خانه مادر بزرگ خود بکشند.
- با استفاده از خمیربازی، نان و پنیر سفره‌ی پیرزن را درست کنند.
- یک روز از بچه‌ها بخواهید وسایل صبحانه بیاورند و یکدیگر را مهمان کنند.
- بچه‌ها را به گروه‌های سه یا چهار نفری تقسیم کنید و از آنها بخواهید نمایش یک مهمانی با آداب و رسوم خاص منطقه خودشان را اجرا کنند.
- از بچه‌ها بخواهید یک نامه محبت‌آمیز به یکی از اعضای خانواده بنویسند.
- از بچه‌ها بخواهید دعوت‌نامه‌ای برای پدر بزرگ یا مادر بزرگ یا یک فرد مسن بنویسند و او را به خانه‌شان دعوت کنند.
- با استفاده از وسایلی چون پنبه و کلاه و عصا، یکی از بچه‌ها را شبیه به پیرزن یا پیرمرد کنید. سپس او را به کلاس دعوت کنید و از بچه‌ها بخواهید راه‌هایی برای خوشحالی و آسایش او پیشنهاد دهند. می‌توانند ایده‌ها را مثل نمایش اجرا کنند .